

Wpływ wystąpienia siły wyższej na obowiązki stron umowy

- a. Definicja siły wyższej 2
- b. Skutek wystąpienia siły wyższej 2

www.lubaszwspolnicy.pl, info@lubaszwspolnicy.pl

Lubasz i Wspólnicy - Kancelaria Radców Prawnych sp.k.,
Biuro w Łodzi: ul. Żwirki 17, Łódź 90-539, Tel. +48 42 631 94 44, +48 42 631 94 46
Biuro w Warszawie: Adgar Park West, Brain Embassy, Al. Jerozolimskie 181B lok. 50, 02-222 Warszawa, Tel. +48 22 526 55 20
Biuro we Wrocławiu: ul. Sikorskiego 5/17, 53-659 Wrocław, Tel. +48 71 735 10 71

a. Definicja siły wyższej

Pojęcie siły wyższej (łac. vis maior), mimo że występuje w przepisach wielu polskich aktów prawnych, nie doczekało się definicji legalnej.

Zarówno w orzecznictwie, jak i w doktrynie powszechnie uznaje się jednak, że siła wyższa stanowi zdarzenie:

- zewnętrzne czyli występujące poza strukturą przedsiębiorstwa
- niemożliwe (lub prawie niemożliwe) do przewidzenia czyli nagłe i nadzwyczajne
- którego skutkom nie można zapobiec czyli takie, które charakteryzuje się przemożnością rozumianą jako *niezdolność stron do odparcia nadchodzącego niebezpieczeństwa*.

Jako przykłady takich zdarzeń wskazuje się działania sił przyrody (np. powódzie, trzęsienia ziemi, pożary lasów i epidemie), działania zbiorowości ludzkich (np. zbrojne, strajki i wojny) oraz działania władz publicznych (np. ograniczenia eksportowe i importowe).

Postanowienia dotyczące siły wyższej stosuje się często w umowach cywilnoprawnych jako formę zabezpieczenia się przed roszczeniami drugiej strony.

Standardowa klauzula siły wyższej składa się zazwyczaj z dwóch elementów:

- **I część:** postanowienie o wyłączeniu odpowiedzialności stron za skutki wynikające z działania siły wyższej,
- **II część:** postanowienie zawierające wyliczenie czym w szczególności jest siła wyższa.

Dodatkowo klauzula może zawierać obowiązek informowania kontrahenta o:

- utrudnieniach w wykonaniu zobowiązania z powodu siły wyższej,
- uprawnieniach do zmiany terminu realizacji lub wynagrodzenia,
- uprawnieniach do wypowiedzenia lub odstąpienia od umowy.

Przykładowe postanowienia umowne zawierające klauzulę siły wyższej może wyglądać tak:

„Żadna ze Stron nie ponosi odpowiedzialności za opóźnienie lub niewykonanie Umowy w takim zakresie, w jakim zostało to spowodowane działaniem siły wyższej. Przez siłę wyższą rozumie się zdarzenia zewnętrzne, niezależne od Stron i niemożliwe do przewidzenia, takie jak w szczególności: wojna, pożar, epidemia, powódź, blokady komunikacyjne o charakterze ponadregionalnym, kataklizmy społeczne albo katastrofy budowli lub budynków. W przypadku wystąpienia siły wyższej Strona, która uzyskała taką informację poinformuje niezwłocznie drugą Stronę o niemożności wykonania swoich zobowiązań wynikających z Umowy oraz uzgodni z drugą Stroną podjęcie ewentualnych środków w celu usunięcia skutków działania siły wyższej. Ciężar dowodu niewykonania zobowiązania z powodu siły wyższej obciąża Stronę, która powołuje się na siłę wyższą.”

b. Skutek wystąpienia siły wyższej

Klauzula siły wyższej jest wprowadzana do umów po to, aby w razie niewykonania lub nienależytego wykonania z powodu siły wyższej przez jedną ze stron, uchylić jej odpowiedzialność względem drugiej strony za powstałą z tego tytułu szkodę.

Aby jednak doszło do wyłączenia odpowiedzialności, każdy przypadek niewywiązania się z zobowiązania wynikającego z umowy powinien podlegać każdorazowo indywidualnej ocenie i zbadaniu wszystkich okoliczności.

- **Ciężar dowodu**

Konstrukcja odszkodowawczej odpowiedzialności kontraktowej oparta jest na zasadzie winy domniemanej. Oznacza to, że to dłużnik, który chce zwolnić się z odpowiedzialności za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania z tytułu zaistnienia siły wyższej, musi udowodnić – szczególnie w przypadku postępowania sądowego – jej rzeczywisty wpływ na niemożność spełnienia własnego zobowiązania.

Wierzyciel powinien żądać od dłużnika powołującego się na wystąpienie siły wyższej precyzyjnego wykazania wpływu siły wyższej na możliwość wykonania zobowiązania, aby chronić się przed ryzykiem nadużywania klauzuli siły wyższej przez nierzetelnych kontrahentów.

Samo wystąpienie nadzwyczajnych okoliczności nie zwalnia dłużnika automatycznie z obowiązku wykonania zobowiązania umownego ani też nie powoduje jego zawieszenia. Stan siły wyższej musi być badany w odniesieniu do okoliczności konkretnej sprawy, a każdy przypadek wymaga indywidualnej oceny. Aby wyłączyć odpowiedzialność za zobowiązanie umowne z tego tytułu, siła wyższa musi uniemożliwiać bądź znacznie utrudniać wykonanie konkretnego zobowiązania przez dłużnika. Pomiędzy niewykonaniem umowy (albo nienależytym wykonaniem umowy), a przypadkiem siły wyższej musi istnieć związek przyczynowy i to dłużnik musi wykazać, że do niewykonania umowy (albo jej nienależytego wykonania) doszło w następstwie siły wyższej. Tytułem przykładu: w przypadku niewykonania zobowiązania przez dostawcę poprzez niedostarczenie towaru do kontrahenta wskutek siły wyższej, dostawca będzie musiał wykazać, że mimo tego, że zabezpieczył wystarczającą ilość towaru i sprawdził alternatywne możliwości zamówienia brakujących towarów, nie jest w stanie wywiązać się ze swojego zobowiązania.

- **Ocena skutków wystąpienia siły wyższej w przypadku przedsiębiorców dokonywana w kontekście pojęcia należytej staranności wymaganej od profesjonalnego uczestnika obrotu**

Dokonując oceny wystąpienia siły wyższej w konkretnych okolicznościach faktycznych nie można zapominać, że dłużnik w ramach realizacji swoich zobowiązań obowiązany jest do zachowania należytej staranności, której miernik jest podwyższony w odniesieniu do profesjonalnych uczestników obrotu (**art. 355 k.c.**).

Wykonywanie umowy bez należytej staranności oznacza winę dłużnika w postaci niedbalstwa, co przy spełnieniu dalszych przesłanek może prowadzić do odpowiedzialności za niewykonanie lub nienależyte wykonanie umowy.

Przy dokonywaniu oceny czy należyta staranność została dochowana, należy wziąć pod uwagę obiektywne kryteria, tj. na czym polegał obowiązek, co było przedmiotem umowy, jakie były okoliczności jej wykonania.

Od profesjonalisty, w tym przedsiębiorcy druga strona umowy ma prawo oczekiwać, że ma fachową wiedzę na temat branży, w której działa. Należy wziąć pod uwagę takie czynniki jak: rozwój nauki, techniki, treść przepisów prawnych, norm, reguł zawodowych (np. zasady sztuki budowlanej, lekarskiej).

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 6 października 2016 r. (sygn. akt I ACa 246/16)

„Staranność wymagana w stosunkach danego rodzaju będzie musiała być uwzględniana w odniesieniu do wiedzy, doświadczenia i umiejętności praktycznych, jakie wymagane są od przedsiębiorcy podejmującego się określonej działalności. Wysoki stopień staranności wynika bezpośrednio z faktu, że oczekiwania osoby zawierającej z nim umowę zazwyczaj są wyższe niż w stosunku do osoby, która nie prowadzi danej działalności zawodowo. Ustawodawca zakłada więc, że osoba ta nie tylko ma większą wiedzę i doświadczenie niż osoba nieprowadząca takiej działalności, ale jest od niej rzetelniejsza i ma większą zdolność przewidywania.”

W umowach, w których po obu stronach występują podmioty profesjonalne, zawodowo zajmujące się działalnością w określonej dziedzinie podwyższona staranność obowiązuje obie strony.

Może się zatem okazać, że dokonanie oceny czy zewnętrzne zdarzenie było możliwe do przewidzenia przyniesie inny wynik w przypadku dłużnika, który jest przedsiębiorcą niż w przypadku np. konsumenta.

- **Ogólne zasady odpowiedzialności w przypadku braku postanowień umownych w zakresie siły wyższej**

W Kodeksie cywilnym ustawodawca nie przewidział generalnego uprawnienia do zawieszenia lub rozwiązania umowy ze względu na wystąpienie siły wyższej.

Zgodnie z **art. 471 k.c.** dłużnik obowiązany jest do naprawienia szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, chyba że niewykonanie lub nienależyte wykonanie jest następstwem okoliczności, za które dłużnik nie ponosi odpowiedzialności (o ile strony nie postanowią inaczej – art. 473 k.c.).

Po stronie dłużnika będzie spoczywał obowiązek wykazania, że nie wykonał lub nienależycie wykonał swoje zobowiązanie wskutek konsekwencji wynikających z siły wyższej, za które nie ponosi odpowiedzialności, oraz że jednocześnie dołożył należytej staranności, aby je wykonać. Wierzyciel zaś będzie musiał udowodnić, że poniósł szkodę wynikającą z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania przez dłużnika.

Odmienne zasady stosuje się przy ocenie odpowiedzialności dłużnika za zapłatę kar umownych, np. za zwłokę w wykonaniu zobowiązania lub jakiegokolwiek innego zobowiązania o charakterze niepieniężnym – jeżeli strony taką odpowiedzialność przewidziały w łączącej je umowie (**art. 483 i 484 k.c.**). W takiej sytuacji wierzyciel co do zasady nie musi wykazywać poniesionej szkody.

Zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego (np. II CSK 180/10 z 6.10.2010 r.) „*odpowiedzialność dłużnika w zakresie kary umownej, bez względu na przyczynę niewykonania zobowiązania, powinna być w umowie wyraźnie określona, nie ma bowiem podstaw do dorozumienia jego rozszerzonej odpowiedzialności*”. Oznacza to, że jeżeli strony zastrzegły kary umowne i nie wskazały wyraźnie, że dłużnik będzie odpowiedzialny niezależnie od przyczyny niewykonania zobowiązania, wówczas dłużnik będzie mógł się uwolnić od odpowiedzialności – poprzez wykazanie, że opóźnienie było spowodowane konsekwencjami siły wyższej, a więc okolicznościami od niego niezależnymi.

Analizując swoje uprawnienia względem kontrahentów, należy również zwrócić uwagę na postanowienia art. 475 § 1 i 495 § 1 k.c. Zgodnie z **art. 475 § 1 k.c.**, jeżeli świadczenie stało się niemożliwe skutkiem okoliczności, za które dłużnik nie ponosi odpowiedzialności, zobowiązanie wygasa. **Art. 495 § 1 k.c.** zaś stanowi, że jeżeli jedno ze świadczeń wzajemnych stało się niemożliwe wskutek okoliczności, za które żadna ze stron nie ponosi odpowiedzialności, to strona, która miała to świadczenie spełnić, nie może żądać świadczenia wzajemnego, a w wypadku, gdy je już otrzymała, obowiązana jest do zwrotu według przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu. Warto podkreślić, że niemożność świadczenia musi mieć charakter trwały i będzie zależała od kontekstu oraz okoliczności danej sytuacji.

- **Skutki uznania pandemii koronawirusa jako siły wyższej**

Istnieją przesłanki do tego żeby pandemię koronawirusa zaklasyfikować jako zdarzenie o charakterze siły wyższej. Jednakże realna możliwość powoływania się na wybuch pandemii koronawirusa jako powód niewywiązania się z zobowiązań umownych, zależeć będzie w głównej mierze od zakresu stosowanych przez władzę publiczną środków mających na celu zapobieganie rozpowszechnianiu się pandemii, np. ograniczenia w imporcie i eksporcie towarów, obowiązek zamknięcia lokali usługowych.

Jeżeli w umowie wiążącej strony była zawarta klauzula siły wyższej, a w jej przykładowym wyliczeniu została wymieniona epidemia jako przykład siły wyższej, to o ile umowa nie stanowi inaczej, zdarzenie to może wyłączyć odpowiedzialność dłużnika za niewykonanie lub nienależyte wykonanie umowy, np. w sytuacji, gdy nie ma on dostępu do zakontraktowanego towaru.

W sytuacji, jeżeli epidemia nie będzie wymieniona w klauzuli umowy jako przykład siły wyższej ocena charakteru prawnego pandemii koronawirusa będzie wymagała dokładnej analizy postanowień klauzuli siły wyższej oraz porządku prawnego, pod jakim umowa została zawarta.

Jeżeli umowa nie zawiera postanowień dotyczących siły wyższej (np. wyłączających epidemię ze zdarzeń, które można zakwalifikować jako siłę wyższą) lub postanowień w inny sposób modyfikujących zakres odpowiedzialności wykonawcy, należy stosować ogólne zasady odpowiedzialności przy wykonywaniu zobowiązań (pkt. e). Brak zawarcia w umowie jednoznacznego postanowienia o możliwości wycofania się ze zobowiązań z tytułu zaistnienia siły wyższej nie oznacza, iż strony umowy nie mogą powoływać się na wystąpienie siły wyższej w szczególnych sytuacjach, a jest nią niewątpliwie chaos spowodowany pandemią koronawirusa.